

A-4735

Duplum

Tegelit
Kanakaswatus.

Käsjiraamat
ašjaarmastajatele, maarahwale ja
maa algkoolidele.

Kirjutanud Theoph. Neumann.
(Tegelit Iodulinnu kaswataja.)

Hind 75 marka.

1926. a.

Tegelik
Kanakaswatus.

Räsi raamat asjaarmastajatele,
maarahwale ja maa algkoolidele.

Kirjutanud
Theoph. Neumann.
(Tegelik kodulinnu kaswataja.)

Hind 75 marka.

2755

A-4735

115691834

I.

Ranapidamise siht.

§ 1. Igal tegevusel on oma eesmärk.

Seda nõuab ka kanakaswatus. Senine kanakaswatusese wiis on meil enamalt jaolt ilma eesmärgita. Ranapidamist Ülestõusmise pühade — ehk perenaiste „peeneraha“ mõttes elushoida oleks puudulik. Teg oleks meil tunda juba niisugust ranapidamist, milles suurem majandusline wäärtus seisab. Sarnasele eesmärgile on juba paljud jõudnud. Teistes riikides, kus majapidamine hiilgawalt edenenu, on ka kanakaswatus kultuurile kaasa sammunud. Wäljamaa andmed näitawad, et ühe hää lüpsilehma ehk 12 hää muneja kana pidamine ühesuurust tulu annab. Mõned ühikud juhtumised on ka meil seda kinnitanud.

Raiemates ringkondades ei tunta meil weel suuremaid kanakaswatusi, mis omanikule majapidamise aluseks oleks. See mõiste peab aga teed leidma meie, eriti meie maarahwa juure, kus selleks kohasemad tingimised. Senine terawilja ja sõnniku karja kaswamine ei ole meie talupidajate majandust rahuldawalt kosutanud. Mõteta on ka niisuguse majapidamise wiisi juures kauemalt püsida. Edenemist ei ole enne loota, kui põllumajanduse harude arw saab suurendud ja kui iga harule nõuetaw wäärtus antakse. Üheks niisuguseks haruks tuleks kodulinnu-, eriti kanakaswatus pidada.

Selle väärtust tuleb tõsiselt hinnata. Pandiks sellele on Daani põllumehed, kes kanakasvatust tähtsamaks ja väärtuslikumaks põllumajanduse haruks peavad. Daani maarahwa juures on kanapidamine põllumeestele tähtsaks sissetulekuallikaks ja popsnikkudele iseiseiswaks tööalaks, täielikku ülespidamist sellest saades.

§ 2. **Misfuguses sibi tuleks aga meie maarahwal kanapidamisega alustada, siis peaks siin just teistest eeskju wõtma.** Meie põllumehele läheb raha hädasti tarwis. Seda puuduwat summat wõib tema kanakaswatusest saada, kui selleks tahtmine on. See oleks uus sissetulekuallikas, mida weel ei tunta ja mille leidmine peremehele palju hääd pakub. Seega oleks kanakaswatus meie põllumehele tähtsaks põllumajanduse haruks. Pääle selle wõiks kanapidamine kujuneda meil iseiseiswaks tööalaks. Selles sibi tuleks kanakaswatusega tegemist teha maarahwal, kes päewatööga omale eluülespidamist wõimaldawad. Ka neile, kellel maal oma pääwari, kuid eluülespidamise wõimalusi siit ja säält, maalt ja linnast otswad, — on kanapidamine suure tähtsusega. Wiimastele saaks kanapidamine iseiseiswaks tööalaks, mis nende majapidamisele täielikuks aluseks sissetulekute mõttes oleks.

§ 3. **Misfugusel arwul tuleks meil kanapidada, siis peab arwesse wõtma, et 10—20 kana pidamine wähe tulu annab.** Nendest saadud „tasukurahaga“ ei ole midagi suuremat pääle hakata. Samuti ei ole soowitaw ka pääle hakata mitmesaja päälise kanakarjaga, mis algajale üle mõistuse ja jõu käib.

Paras arw selleks on siin soowitaw 50—100. Kui korraliku kaswatuse juures ühest kanast aasta jooksul 500—1000 marka (1924. a. rahakurji järele) puhastkaju wõib saada, siis oleks 100 kanast saadud puhastkaju sajakorne. Sarnase summaga wõib põllupidaja oma majapidamise edenemiseks palju ära teha. Sarnase sissetulekuga wõib ka iseisejew kanapidaja oma perekonnale täieliku ülespidamist saada.

Lõpuks tuleks tähendada, et esimesel aastal täiel arwul päälehahtamine soowitaw ei ole. On küllalt, kui alguses 25 kanaga kaswatusele alus pannakse. Kui korraliku pidamise juures algarw wastawa tulu annab, siis wõib järgmisel aastal seda arwu kahetordselt suurendada. Ja nõnda edasi — wõiks juba kolmandamal ehk neljandal aastal 100 ja rohkengi kana pääle üle minna. Kui aga alguses kasu ajemele kahi tuleb, siis peab 25 kana pidamise juures niikaua püsima, kui amet täiesti selgeks õpitud, ettetulnud puudused kõrwaldatud ja soowitaw tulu kätte jaadud.

II.

Kuidas kanapidamist alustada.

§ 4. Kaswataja enese ettevalmistamine olgu kõige päält läbi wiidud. Selleks tuleb ennast läbikaaluda, et oisusele jõuda, kas on tõsiht huwi selle asja wastu. Kanakaswataja iseloom peab olema kannatlik, ettewaatlik, kaubandusline ja leplik kaswatuse tingimiste wastuwõtmise mõttes. Selle järele

tuleb eriteadust omandada. Käesolew raamatufene püüab lühidalt kõit tarwisminewad näpunäited anda, mispärast neid hoolega mõista tuleb. Soowitaw on, et kõit olemasolew erikirjandus kanakaswatuse alal tuleks läbilugeda. Samuti ka kursustest ja loengutest kanakaswatuse alal tuleks soojalt osawõtta. Iga töö nõuab meistrit. Ja meistriks saamine nõuab õppimist. Kanakaswataja, kui ärilise ettevõtte juhataja, peab siis ka teadmiste poolest meisterlikkujel kõrgusel seisma. Organiseerimise mõttes tuleks kanakaswatajal ühineda julglooma kaswatuse edendamise seltsiga. Selts seisab koos asjaarmastajatest ja eriteadlastest ja nende siht on linnukaswatust edendada ja oma liikmeid rahuldada teaduslijest kui ka majanduslijest küljest.

§ 5. Teiseks tuleb kaalumise alla wõtta oma majandusline seisuford. Näit. 100 kana pidamine nõuab 200—400 □ süllda maapinda. Kellel omal seda ei ole, siis tuleks naabri käest rentida. Põllupidajatel on oma maa, mispärast see mure ära jääb. Kanadele läheb tarwis talwised eluruumid. Selleks wõib ümberehitada olemasolewaid wäheha tähtsusega hooneid. Nende puudusel tuleb aga järelmõelda, kui juureo on ehitusmaterjaali ostmise wõimalused.

Nüüd jääb üle ainult esimeseks aastaks wäikene arw (25) kanu muretseda hautamise wõi ostu teel.

Lõpuks panen aga südame pääle, et ennem sõidaksite kuhugile, seltsi poolt soowitud kanakaswatust waatama. Säält on wõimalik leida eeskujut, mis oma siseseseade poolest algajale täieliku pildi filmade ette

tujutab. Päewaselge, et iga algus raste on. Kuid kes raskused suudab wõita, see oma töowilja saab maitsta.

III.

Misjugust kana tõugu algajale soowitada.

§ 6. Ürillises kanakaswatuses tuleb pidada ainult häid munejaid kanu. Oleme harjunud kuulma, et väga palju häid munejate kanade tõugusi on. See on tõsi. Kuid algajal tuleb tõu küsimust ettevaatlikult mõista. Selge on, et wäljamaa hääd tõud hääde elutingimiste juures hästi munewad. Meie kodumaal, kliima ja halbade elutingimiste juures wõime aga neilt kahju saada. Tuleb waadata, misjuguse hoolega meie aednikud melonisi ja arbusisi kaswatawad ja misjugused on selle töö tagajärjed. Niisamasugust hoolt nõuab ka soojast kliimast toodud kana tõug. Talupidamise juures paistab silma, et 25-tiinulise koha pääl üks peremees jõukalt elab, teine aga pankrotti jääb, millest järeldada wõime, et mitte koht meest rikkaks ei tee, waid mees koha. Sama tabawalt tuleb seda ka kanapidamise juures mõista. Tubli kaswataja saab halbadeist kanadest tulu, kuna aga hooletu kaswataja häädest kanadest isegi kahju wõib saada. Sellepärast ei saa esimesele kohale asetada mitte tõu, waid kaswataja kuulsust.

§ 7. Olemasolewad tõud, mis meie kliimas korraliku pidamise juures hästi edenewad, wõiwad

meie kanakaswatustes maad leida. Munemise rohktuse mõttes võiks siin soovitada Itaalia (Ameerika = Leghorn) ja Hispaania (minorika) tõugusi. Kuid puhta tõu pidamine hää tulusaamise mõttes nõuab kaswatajalt väga osawat kätt ja suurt wilumust. Tähendatud tõu kanade halwad omadused on, et nad pisut õrnad (suure harja ja terge sulekatte pärast) meie kliimas on. Hääd liha neilt loota ei ole, sest suureks munemiseks kulub kõik nende jõud, mis eluülespidamisest üle jääb. Ka ei haudu nad mitte ise ja sellepärast on tülikas, kui hautamiseks ja poegade emadeks teisi tõugusi peame tarwitama, mis kanakarja väga kirjuks teeb. Pääle selle on wahepäälne Plymouth-Rock'i (Põhja-Ameerika) tõug kanu, kes meie kliimas hästi edenewad. Nemad on ka hääd haudujad ja poegade emad, annawad hääd liha, kuid munemise mõttes ei suuda nemad Itaalia tõuga wõistelda. Siis võiks weel nimetada meie kodumaa kanatõugu, missugust puhtal näol küll raske leida, kuid olemasolewatest meie kanadest wõime häid munejaid saada, kui neid munemise mõttes sihikindlalt wäljarendame. Eesti tõug oleks oma wastupidawuse poolest meile kõige soowitawam. Et temal praegu hääd omadused puuduwad; siis ei seisa see süü mitte kanaseneses, waid tema kaswatajas, kes tema hääde omaduste alalhoidmiseks midagi ei ole ära teinud, waid ennem halwenemisele kaasa aidanud.

§ 8. Missugust tõugu algajale soovitada, siis ei tohiks unustada, et Eesti kana juba oma nime poolest meile kõige lähem on. Seega tuleks algust teha Eesti kanaga ja tema parandamiseks wõtta

kas leghorni, minorika ehk Plymouth-Roõ'i tõu kuff. Nende järeltulew sugu on segawerelised ja hääd munejad. Kui aga mõtleb mõni algaja kohe puhta tõuga pääle hakata, siis ei wõi ta seda just süüks arwata, kui kaswataja oma teadmiste ja oskuse üle kindel on. Tõuküsimus on enam-wähem maitseasi, kuid tuluküsimust ei saa maitse ega tõu peensusega rehkendada. Tulu mõttes olgu kana missugune tahes, kui ta aga palju ja juuri mune annaks. Siis oleks weel tähendada, et mitut tõugu korraga asutada ei ole soowitaw. Mitme tõu pidamine nõuab palju waewa ja on tülikas. Selleks lubage weel kord lõpuks ütelda: Kaswatage alguses ainult ühte tõugu, hinnafe tõsiselt kodumaa kana wäärtust ja andke temale tagasi kõik need hääd omadused, mida senine halb kaswatus on temalt ära wõtnud! Siis panete oma kaswatusese kindla aluse. Kui alus tugew, siis kannatab tema ka pärast kirjumat karja.

IV.

Sugukanad ja sugukuff.

§ 9. Nagu nurgakiwid ehitusele, nõnda on **sugukanad ja sugukuff kanakaswatuse aluseks**. Looduse seaduste põhjal pärandakse wanemate hääd omadused järeltulewa soole. Seda peab ka kanakaswataja mõistma. Et omale tulewikus häid munejaid kanu saada, tuleb juurt rõhku sugukanade pääle panna.

§ 10. **Sugukana walikuga** tuleks algust teha. Selleks peame terwed linnud walima. Nende mune-

mise wõimet saame aga kindlaks teha, kui munemist kontrollpesade abil kontrollime. Sugukana esimese munemise aasta munade arv peab üle 150 olema. Ja niisuguseid häid sugukanu peab vähemalt 10 olema, kus 100-päaline kanafari peetakse. Sugukanaks tõlab mitte alla 2 aasta ja mitte üle 4 aasta vanune kana.

§ 11. **Sugukanade** eraldamine teistest on väga soovitatav, sest nende elutingimised lähewad harilikudest lahku. Suvised kui ka talvised sugukanade ruumid peawad hästi awarad ja igapidi nõuetele wastawad olema. Seda nõuab nende terwisline seisukord, mis sugukana juures suure tähtsusega on. Iseäranis tuleb rõhku panna toitmise pääle weebruari, märtsi, aprilli ja mai kuul, kui sugumunade wõtmise aeg on. See aeg tuleb neid korralikult ülewalspidada, et nad hää terwise ja otstarbetohase toitmise juures tugewaid ja hästi sigitawaid mune annaks. Muul ajal tuleb aga nende toitmist niiviisi korraldada, et nad vähem muneksid, mis nende munemise elunditele puhkust ja jõudu wõimaldaks ja jääljuures tugewad ja terwed wõiksid olla. Puudulik ja liiga rikkalik toitmine toob halbtusi, jellepärast tuleks toitmist wõrrelda harilikude munejate kanade toidu normidega, neid suurendades sugumunade wõtmise hooajal ja vähendades ülejäänud aegadel.

§ 12. **Sugukukk** on kanafaswatuses samuti kõrgema wäärtuse juures. Sugukuke ema peab tingimata suurem muneja olema — 200 muna ümber aastas. Temalt eneselt tuleb weel nõuda elawat iseloomu, tugewat terwist, hästi wäljaarenenud teha, uhket

olekut ja kergeid liigutusi. Säälsuures tuleb aga teda aasta ümber hästi rikkalikult toita. Sugumunade mittewõtmise ajal tuleb sugukukke kanadest eraldada tema jõu kaitsmise mõttes. Alles 1¹/₂—2 aasta wanust (kuni 5 aastani) võib sugutanuseks tarwitada, millal tema kõige elujõulisem on. Sugukanade arw 1 sugukuke kohta olgu keskmiselt 5—10. Kuke hääl terwisel ja jõul on weel see tähtsus, et wäljatulewatest poegadest rohkem kanu saada. Kui on kuff liiga noor (alla 2 aasta) ehk liiga wana (pääle 5 aasta) ja pääle selle nõrga terwisega, siis on poegadest rohke kuffede arw. Ja et igaihe soow on palju kanu saada, siis ärgu arwaku sugupoolle wahetegemist munakoore tundemärkide järele mitte õigeks, waid ofjustage seda kuke wanadusest ja terwisest. Looduse seaduses on maksew, et nõrgem sugupool oma sugu järeltulijaid rohkem annab.

§ 13. **Allgajal aastal** olgu sugukanad muretsitud. Werewärskendamiseks olgu sugukuff nii muretsitud, et temal sugukanadega sugulust ei ole. Sugulased ei kõlba paaritamiseks, sest järeltulew sugu jääb nõrgaks. Puhta tõu sugukanade juures tuleb pidada sedasama tõugu kuffe, kuid mitte sugulast. Selleks tuleb tihti wõõrast kohtadest were wärskendamiseks uus kuff muretseda, kellel ei ole alla 4 põlwe kanadega sugulust. Cesti kanade juure võib Itaalia, minorka wõi Plymouth-Rock'i tõugu kuffe muretseda. See toob were segamist. Were segamise tagajärjed on kiiduwäärt ja sellega parandame oma maa kana munemise mõttes. Munemise rohke mõttes on segawerelised esimesel kohal ja terwiseliselt kõige tugewamad.

V.

Poegade wäljahautamine.

§ 14. Kaswatuses, kus 100 kana peetakse, ei ole kanad kõik mitte ühe wanused. Wanaduse järele oleks kanade arv järgmine: 1) esimese aasta munejaid = 50 kana. Järgmisel aastal müüakse halvemad munejad ära ja see arv võib wäheneda ka mõnel muul juhtumisel, nõnda et 2) teise aasta munejaid = 30 kana, nendest jällegi mitmesugustel juhtumistel wälja arwata mõned ja 3) kolmanda aasta munejaid = 20 kana. Nõnda siis kolme aasta kanad (üle kolme aasta ei maksa enam munemise mõttes kana pidada) kokku = 100. Kui nüüd esimese aasta munejaid 50 kana on, seega tuleb meil siis iga aasta 50 noort kana juure kaswatada. Et 50 noort kana saada, siis peame selleks umbes 100—120 sugumuna hauduma panema, sest rehtendame 40—50% kukkede pääle ja kõigerohkem 20% võib kuidagi otša saada. Kui mõeldakse kanu alla 100 pidada, siis tuleb neid arwusi wastawalt wähendada.

§ 15. Haudumist toimetakse kahel wiisil. Loomulik hautamine sünnib haudujate kanade tegewusel, mida ka 100 kana pidamise juures soowitada tuleb. Kunstliku hautumist toimetakse sellekohaste masinate abil ja niisugustes kaswatuses, kus kanu tuhandete kaupa peetakse. Pääle selle hautakse ka kanapoegi wälja kalkunite abil. See on ka väga soowitaw niihästi wähemas kui suuremas kaswatuses, sest kalkunit võib mõne päewaga hauduma sundida ja päälegi kannatab kalkun 2 pesakonda järgimööda wälja haududa. Ka

mune mahub kalkuni alla ligi kolm korda rohkem kui kanale ja hautamist võib sel ajal ettevõtta, millal süda soovib.

§ 16. 100—120 muna väljahautamiseks lähed tarwis umbes 8—10 haudujat kana (iga kestmise suurusega kana kohta kestmiselt 11—15 muna). Hauduja kana olgu rahulise iseloomuga, mis poegade kasvatamise juures väga tähtis. Ka hakkawatelt haigustelt olgu hauduja vaba, et poegadele haiguse idusid edasi ei annaks. Iseäranis lubjatärnaste jalgadega olgu ennem terweks arstitud.

§ 17. **Hautamise aeg** on kõige kohasem aprilli ja mai kuu. Varasemalt ei ole soovitav, sest külma ajaga ei edene poegade kasv. Kuna aga hilised pojad lühikese juuve jooksul küllalt välja ei jõua kasvada. Pääle selle on soovitav, et ühel päeval rohkem (kui ühe) kanu korraga hauduma pannakse, et väljatulnud poegi ühe ema alla koguda. Sellega väheneks meil emade (poegadega käijate) arv ja vabastatud algavad pea munemist.

§ 18. Haudumiseks kõlbavad värsked (mitte üle 2 nädala vanused), kestmise suurusega, sileda koorega ja puhtad (weega pesta ei tohi) sigitatud sugumunad. Sugumunade hoiuruum olgu puhta õhuga, mitte niiske ja milles 5—10 kraadi sooja sees. Hoidmise ajal tuleb sugumunadel iga päew alumine külg ülesse keerata, et muna fergem osa ülesse ei kerki ja koore juure kauaks seisma ei jääks. Õhuruum peab sugumunal jämedamas otsas olema, mida väljavalikul vastu valgust waadelda tuleb. Väljast toodud

haudumise mune, mis põrutamist saanud — tuleb enne allapanemist 1—2 päewa seista lasta ja nende toomise juures ei tohi unustada, et väga põrutud munast enam poega ei saa. Kuuendamal haudumise päeval tulewad munad vastu walgust läbi waadata. Sigita-wast munast paistab tume plekk weresoontega, kuna sigitamata selged on, mida pesast pääle järelwaatust kohe tuleb kõrwaldada ja alal hoida noorte poegadele esimejeks toiduks.

§ 19. **Haudumise ruumiks** tuleks walida rahuline koht, kus keegi nende rahu rikkuma ei pääseks. Pesad haudumiseks tulewad põranda pääle ehitada. Pesa ehitus olgu kana kehale wastaw. Pesa materjaliks olgu alumise korrale muld ehk rohumätas, mis munade juures paraja niiskuse hoiab ja selle pääle tuleb heintekord säädida. Pesa ääred ei wõi väga kõrged olla, et wäljatulnud ja juhtumisi allakukkunud pojad omal jõul ema ligi ei pääse ja hukka ei saa.

Haudujale kanale tuleb sulgede sisse Persia wõi Dalmatsia pulbert riputada, mis teda söödikute eest kaitseks. Seega wõimaldame rahulikku ja piinata haudumist.

§ 20. Hauduja kana peab iga päew üks kord pesast 15—30 minutit aega wäljas käima nälja ja janu kustutamiseks, wäljahaidetest wabanemiseks ja liiwa wanni wõtmiseks. Kui kana seda üe teha ei märka, siis tuleb teda selleks otstarbeks wälja tõsta ja walwata, et lubatud aja jooksul kõik oleks korralikult tehtud. Hauduja kana toit olgu terawili kuiwalt ja joogiks — puhjas weji.

Poegade kasvatamine.

§ 21. 20—22 päewa pärast tulewad pojad muna-koorest välja. Sel ajal tuleks tihti munakoored pesast ära korjata, et need munade ümber ei koguks ja poegade väljapääsu ei takistaks ning väljatulnud poegadele tülks ei oleks. Koorest väljatulemine sündigu ilma inimese abita — loomulikult. Mis ije omal jõul ei jaks välja tulla, sellel ei ole ka elamiseks jõudu. Poegadele tuleks nüüd jälle uus puhas pesa heintest teha ja emale sulgede wahetele Persia pulbert panna, et noorte külge putukad ei sigiks. Esimene elunädal on weel endisele haudumisele jatkuks, sest noored nõuavad weel õige palju soojendamist. Ema hoiab poegi 4—8 nädalat.

§ 22. Nüüd tuleb muretseda poegadele ruum, mis puhas, walge ja soe oleks. Ka peab tema nii kindel olema, mis tuule tõmbust ei sünnita ja waenlaste wastu kaitseks on. Selles ruumis tuleks neil niikaua wiibida, kui harilikusse lauta wiitakse noore kana eas. Ruumi põrand olgu laudadest, mis kuiw ja soe on. Tarberiistadena ruumis wõiksid olla puh-
 tad söögi- ja jooginõud kaitsetega, et jalgupidi sees tampimist ette ei tuleks. Õrte taolisi ega muid sarnaseid asju ei tohi ruumis sallida, et noored pääl ei õpiks alla 3 kuud magama ja oma rinnaluud wõiwad wigastada. Kuni 3 kuu wanaduseni wõib neid lubada maas heinte pääl magada ja wanemas eas alles laiade õrte pääl. Õue tuleb ka noorte tarwis jooksuruum aiaga eraldada, kus nad emaga wabalt wõiksid liikuda,

rohtu noffida ja ussifeši maitsta. 100 poja kaswatamiseks on 50—100 ruutsülla suurusest maapinnast küllalt. Niikaua, kui noored weel emade kaitse all on, tuleb iga perekond teistest (kui neid korruga rohkem on) waheaedadega eraldada. Ka magamise ruumides olgu seesama tehtud. Eraldamise põhjuseks on see, et emad isekesis ei armasta rahu pidada ja poegadele ei ole wanade sõjokad wäljaastumised mitte hääd.

§ 23. Kui emad on juba pojad maha jätnud, siis tuleks ruumid kahte osasse jaotada. Ühte osasse tuleks nüüd kanad paigutada ja teise kuded. Noored kuded on isekesis tüliarmastajad ja sellepärast ei wõi neid kanadega mitte ühes pidada. Tuleks aga hoolt pidada, et enne metsalinnu lastmist noored kuded kõik saaks turule toimetud, kus nad sel ajal nõuetaw kaup on ja hääd hinda maksawad. Seega jääks ka talituse tülid vähemaks. Kui noorte kanade wanadustel wäga juur wähe on (üks perekond — 5-nädalised ja teine — 10-nädalised), siis tuleks ka neid eraldada, et suuremad wäikestele liiga ei saaks teha.

Dues wiibimine algaks sooja ilmaga 5-st elupäewast pääle, iga päewaga wäljaswiibimise aega pitendades. Hommikul wara kastega ja wihmaste ning niiske-tülma ilmadega ei ole wäljalastmine soowitaw, sest noored linnud on õrnad ja wõiwad kergesti haigusi saada.

§ 24. **Poegade toitmine.** Esimesel elupäewal ei nõua pojad weel mingisugust toitu inimese käest. Neil on weel tagawara, mida munas elades saiwad. Rahu ja soojus on esimese päewa nõue.

Teisel päeval hakkavad juba üksteise silmi ja warbaid nohkima. Nüüd algab söötmise ja jootmise ajajärk. Joogiks kõlbab puhas soe wesi ehk wärste piim. Söötmisega on aga asi keerulisem. Noortel on seedimise elundid weel arenemata ja wäga õrnad, sellepärast tuleb toitude walikut tõsiselt mõista. Et nemad esimese toidu munast saiwad, siis on wäga soovitatav, et esimesel elunädalal seda inimese poolt jatkataks. Sigitamata munad ja kui neid wähe, siis ka kõlblisest munadest mõni juure wõtta, ära teeta, peeneks hakkida ja saiaraasukestega segades, oleks poegadele esimesel elunädalal otstarbekohane toit. Teisel elunädalal, kui pojad juba wäljas liiwa nohiwad ja seedimise elundid tugewamaks arenenud, tuleb toitude koosseisu keerulisemaks muuta. Noor, kaswaw lind nõuab oma eluülespidamiseks ja keha kaswamiseks palju ja wäärtuslikku toitu. Esimesel elunädalal tuleb pea iga tunde tunni järele neile toitu pakkuda, kuna pärastpoole seda harwendada tuleb. Toidud peawad mitmekesised ja wärsked olema ning toidunõud piinlikult puhtad. Pehmed toidud kipuwad kiirelt rikki minema, sellepärast tuleks neid walmistada korraga niipalju, kui nad ühe korraga suudawad ära süüa. Järeljäänud toit ei kõlba mõne tunni pärast enam, ei üksikult ega ka teise hulgas noortele toiduks anda. Siin juures mõned toitade normid mitmesuguses wanaduse eas andmiseks.

a) Ühe nädala wanustele — 100 pojale
1 päewa kohta:

1) Keedetud muna	200 gr. ($1/2$ nl.).
2) Soija tangu (keedet.)	100 „ ($1/4$ „).
3) Rohupiima	100 „ ($1/4$ „).
4) Soola	noastja täis.
5) Peeneks tambit. puu- sütt	teelusika täis.

Sellest seguist tuleb walmistada 5 toiduportsiooni, mida iga 3 t. tagant ette anda.

Õhtul enne magamist tuleb anda poolkeed. odratangu 100 gr. ($\frac{1}{4}$ naela) teradena. Haljastoiduks tuleb anda peeneks hakitud kaeralinnaste idusi 100 gr. ($\frac{1}{4}$ naela).

**b) Rahe nädala wanustele — 100 pojale
1 päewa kohta:**

1) Lihajahu	80 gr. ($\frac{1}{5}$ nl.).
2) Kohupiima	300 " ($\frac{3}{4}$ ").
3) Odrajahu	350 " ($\frac{5}{7}$ ").
4) Soija tangu (keedet.)	50 " ($\frac{1}{8}$ ").
5) Soola	noaotsa täis.
6) Peeneks tambit. puusütt.	teelusika täis.

} Sellest tuleb pehme toidu näol 4 korda päewas anda.

Õhtul enne magamist poolkeedet. odratangu 100 gr. ($\frac{1}{4}$ naela) ja päewal rohelisteks toiduks kaeralinnaste idusi 100 gr. ($\frac{1}{4}$ naela).

**c) 3—6 nädala wanad. — 100 kanapoja
kohta 1 päewas:**

1) Soija tangu (keedet.)	400 gr. (1 nl.).
2) Odrajahu	800 " (2 ").
3) Kohupiima	400 " (1 ").
4) Lihajahu	100 " ($\frac{1}{4}$ ").
5) Wääwli pulb.	13 " (1 lood).
6) Kondijahu ja tamb. puusütt.	á 1 supilusika täis.
7) Soola	1 teelusika täis.

} Sellest segust tuleb 4 korda päewas anda (iga 4 tunni tagant) pehme toidu näol.

Pääle selle enne magamist niisu — 400 gr. (1 nael) kuiwalt, teradena ja päewal kaeralinnasteid 1200 gr. (3 naela).

d) 6—12 nädala vanust. — 100 kanapoja
kohta 1 päevas:

1) Lihajahu	600 gr. ($1\frac{1}{2}$ nl.).
2) Nisu kliisi.	1000 „ ($2\frac{1}{2}$ „).
3) Soija tangu (feedet.)	500 „ ($1\frac{1}{4}$ „).
4) Hernejahu	500 „ ($1\frac{1}{4}$ „).
5) Ristikheina hekslid.	600 „ ($1\frac{1}{2}$ „).
6) Kondijahu ja peen. puusütt.	á 2 supilusika täit.
7) Väawest (pulb.) . . .	13 gr. (1 lood).
8) Soola	2 teelusika täit.

Sellest segust tuleb anda
3 torda päewas pehme
toidu näol.

Päewal ja õhtul odratangu kuiwalt 3000 gr.
($7\frac{1}{2}$ naela) ja kaeralinnaseid 800 gr. (2 naela). Rohel-
list saavad rohu näol.

e) 12 nädal. kuni täie eani (ilma kuffedeta) —
50 noore kanale 1 päewa kohta:

1) Lihajahu	400 gr. (1 nl.).
2) Ristikheina hekslid (kuiwat.)	1000 „ ($2\frac{1}{2}$ „).
3) Nisu kliisi.	500 „ ($1\frac{1}{4}$ „).
4) Soija tangu	500 „ ($1\frac{1}{4}$ „).
5) Hernejahu.	200 „ ($\frac{1}{2}$ „).
6) Kondijahu ja peen. puusütt.	á 1 supilusika täis.
7) Soola	1 teelusika täis.

Sellest segust saab anda
2 torda päewas pehme
toidu näol.

Päewal ja õhtul kuiwtoiduks odratangu
1500 gr. ($3\frac{3}{4}$ naela) ja kaeralinnaseid 750 gr. (2 naela).
Pääle selle rohelist toitu rohu näol.

Wähema karjale tuleb neid arwuft wastawalt
wähendada ja suurema karjale — suurendada.

VII.

Rana maja.

§ 25. Vigi poolaastat on meie kliimas külma aega, kus kanadel väljaswiibimine lõbu ei paku. Kui meie endist wiisi külmal ajal oma kanu ka räästa alla wõi pööningule paigutame, siis oleks see meeletu tegu. Iga loom nõuab talwel omale sooja lauta. Ja seda on kõik antud. Üriliises kanakaswatuses tuleks jeda sama teha, kui tahame oma kanadelt talwel tulu saada. Talwine kanade toitmine on suwifest kulukam. Munad aga wõrdlemisi palju kallimad. Selleks peame kaasa aitama, et talwisel ajal kanad kõigiti rahuldud oleks. Üheks niisuguseks abinõuks oleks — kanadele korralik talwine elamise ruum muretseda, mida **kana maja** nime all mõista tuleb.

§ 26. Rana maja suurus oleneb kana karja suurusest. Meie oludes, kus kanadel ligi 6 kuud tuleb kinniselt elada, — ei wõi wäheste ruumidega leppida. Siin tuleb vähemalt kestmise suurusega rehkendada. Meil tuleks ühe kana kohta vähemalt 6 ruutjalga põranda pinda liikumiseks anda ja 2—3 ruutjalga — magamise ruumiks. Kui nüüd 100 kana tarwis maja ehitada, siis peame selleks 900 ruutjalga põranda pinda määrama. Siis saame maja, seestpoolt mille pikkus 45 jalga ja laius 20 jalga on. Selle maja põhjapoolsesse külge tuleb pituti wahesein ehitada magamise ruumi eraldamiseks, mille laius 6 jalga oleks. Seega jääks jooksuruumi laiusiks weel üle 14 jalga. Waheseina sisse tuleb üks teha kanade sisse ja väljakäiguks. Magamise ruumi eraldamiseks on see põhjus, et wõsine ruum suuremat soojust ja õhu-

puhastust nõuab. 100 kana majal tuleb weel põigiti jalutus kui ka magamise ruum waheseinaga poolitada, et ühesuurused pooleldruumid saaksime. Ühte osasse tuleks paigutada siis 50 kana esimese aasta munejaid ja teise osasse teist 50 kana, teise (30 kana) ja kolmanda aasta (20 kana) munejaid. Katsed on näidanud, et ühes ruumis üle 50 kana ei ole soowitaw pidada, selleks siis ka siin ruumi poolitamist soowitan. Wahesein wõib aga traatwõrgust ehk lattidest tehtud olla.

§ 27. Missugune ehituse materjaal oleks siin kohasem, siis mõnda selle tähtsusest. Kui on olemas mõni niisugune wanem hoone, mille põranda-pind 100 kana majale wastab, siis oleks seda kerge ümber ehitada, kui selle kasutamine mõneks muuks otstarbeks wähema tähtsusega on. Selle puudusel tuleb aga uue ehitusega pääle hakata. Ehituse materjaaliks oleks kõige kohasem olema puu. Kiwihooned on niis-
ked ja külmad, mispärast seda ei soowita. Seinad wõiwad ehitud saada palkidest, kui neid oma metsast — ehk paraja hinna eest wõõrast metsast osta saab. Ka wõib seinu kahetordselt laudadest ehitada, mille wahed jaepuru wõi turbamullaga täita. Laeks kõlbab jällegi ainult puu — laudadest wõi lohkudest. Katuse ehituseks tuleb niisugust materjaali wõtta, mis oma ots-
tarbet wõiks täita ja hinna mõttes odawamalt kätte tuleks. Põranda ehitamiseks wõib soowitada — kas laudpõrandat ehk krohwist (liiwa, sawi ja lubja segu), mis kõige sündsamad tehnilisest kui ka terwislijest küljest.

Oleks weel öelda, et maja ehitamiseks tuleb wälja walida kuiw maapind, et majasse niiskus ei sigineks, mis kanade terwisele kaunis hädaohtlik on.

§ 28. Walgus on kana majas nõuetawam asi. Seda wõime anda, kui parajal suurusel ja arwul lõunapoolse maja külje sisse afnad walmistame. 10 ruutjalase põrandapinna walgustamiseks kulub ära 1 ruutjala suurune afen. Seega tuleks 100 kana majale lõunapoolse külje sisse 4 afent ehitada, igüks 15 ruutjalga, mis wastawalt (60 □ jalga) walguft wõib anda. Magamise ruumi walgustamiseks tuleb kumbagi ruumile 1 afen põhjapoolse ehitada ja need wõiwad suurusel poolest palju vähemad olla kui päewases jooksu ruumis. Soojuse pidamise mõttes peawad afnad kahefordsed (dopelt) olema ja hingede pääl käima, et tarbeks korral wõiks ruumisi tuulutada.

§ 29. Uksi tuleb ehitada kumbagi poole tarwis 1. Ka ei pruugi ukjed wäga awarad olla, et külmal ajal udest käimisega ruumid liiga jahutud ei saaks. Talwel, külmal ajal, wõib käimiseks ainult ühte uft tarwitada ja teist õhukindlamalt finni katta.

§ 30. Õhu puhastamiseks tuleb laest läbi torud juhtida, mille kaudu ülevalt wärske õhk sisse tungiks (1 toru mööda) ja seest rifutud õhk wälja pääseks (teist toru mööda). Õhuwahetus on wäga tarwilik, kui kanade häa terwise eest tahame hoolitseda.

Pääle selle saame ka puhtama õhu ruumides hoida, kui vähemalt kord nädalas mustuse ära koristame ja wälja wiime. Kanade wäljakeited ja toidujäänused peawad olema tihti wälja wiidud määratud kohtadele. Magamise ruumi peab päewal afente abil tuulutama, kui kanad siblimise ruumis wiibiwad ja waheuks finni on. Põrandale tuleb tihti puhastada aluspõhki panna.

§ 31. Sibliamise ruumis peab soojus olema külmal ajal vähemalt 5 kraadi R. ja magamise ruumis vähemalt 10 kraadi R. Selleks peame kana majasse ühe telliskiwidest ahju ehitama, mille tagumine pool magamise ruumi ja eespool sibliamise ruumi soojendaks. Ahju tuleks külmal ajal kütta õhtuti, et magamise ajaks juba ruum soe oleks. Ilma ahjuta ruum ei tõlba, sest kütmata ruumid on külmad ja külmas ruumis kana talwel ei mune. Pääle soojuse andmist võimaldame meie ka kütmisega õhuwähetust ja kuiwust, mis talwisel ajal hädatarwilik.

§ 32. **Sarberiistu** tuleb kana majasse mõndagi muretšeda. Magamise ruumi tulewad ehitada õrred, kus pääl kanad magawad. Õrred olgu päält 2 tolli laiad, mitte aga ümargused ega terawad, mille pääl kanad wõikšiwad oma rinnakonti ja jalapõhjaš wigastada. Õrred seisku maast 2—3 jalga kõrgemal ja kõik ühekõrgusel. (Kui mõni kõrgemal seisab, siis püüawad kanad kõik kõrgema pääle lennata ja sääli juhtub mõndagi, et nõrgemad pigistada saawad ja alla wõiwad kukkuda tõukamise tagajärjel.) 50 kana kohta tuleks 40—45 jala pikkuselt õrša panna, et neid kõiki mahutada. Nad wõiwad olla 2—3 reas ja iga rea wahet (kanade suuruse järele) niipalju jätta, et päädega kokku ei puutu. Õrred tulewad puhtad hoida, neid tihti puhastades ja lubjaweeaga wõi petrooleumiga üle pinšeldada.

§ 33. Söögi- ja jooginõud tulewad pidada päewases sibliamise ruumis. Sööginõudeks tõlbawad laudadest kokkulööddud pikad ja kitsad künad (50 kana kohta 4 künna), päält kaitšega, et kanad jalgupidi toidu

sees ei tallaks. Joogiwee tarwis on kohased plekk-nõud, mis kerged puhastada on. Söögi- ja jooginõud olgu iga päew puhastud.

§ 34. Lambid wõi laternad ei tohiks talwel kana majas puududa, sest hommikutel ja õhtutel tuleb lambiwalgusel kanu toita. Lambid peawad aga parajat walgust näitama ja niisugusel kohal seisma, et kanad ei saa pääle lennata.

§ 35. Soojamõõtjad olgu samuti wäljapandud, üks päewasesse ruumi ja teine magamise ruumi, mis ahju tarwidust ära määravad.

§ 36. Kuhugile nurga juurde tuleb asetada suurem kast, mida täita tuleb liiwa ja tuha seguga. Selle sees wõtawad kanad endile wanni ja puhastawad oma nahka. Kasti peaks korraga mahtuma 5—6 kana soperdama.

§ 37. Ka wäiksemad kastikesed tulewad päewasesse ruumi panna, kuhu jämedamat liiwa ja lubjakrohwi panna, mida kanad talwel oma keha tegewuseks ja ülespidamiseks tarwitawad. Suwel leiawad seda loodusest, kuid talwel ei tohi need ained laudas puududa.

§ 38. Wiimastena oleks weel munemise pesadest juttu teha. Ürtilises kanakaswatuses, kus kanade munemist kontrolleeritakse, ei saa harilikke lahtiseid pesi soowitada. Siin peab tarwitusele wõtma kontrollpesad. Nende ehitus oleks sarnane, kuhu kana wabalt sisse pääseb, kuid ilma inimese abita wälja ei saa. Sisse minnes puudutab kana oma seljaga ülewal seiswa ukse wastu, mis pääle selle alla langeb ja

wäljapääsu takistab. Selle läbi saame äramunenud kana teada, teeme sellekohase märkuse paberile, päästame kana wälja ja paneme ukse jälle ülesse teise püüdmiseks. Pesades on soovitaw gipsist ehk mõnest muust aineist pesamunad pidada, mis kanu rohkem nendesse munemisele meelitab. Rahjuks ei saa ruumipuudusel jelles raamatus wastawaid joonistusi ette tuua, waid kõikide ehituste ja plaanide tutwustamiseks pean soovitama kuhugile kanakaswatusesse minemist ehk nende joonistusi nõuda omale sulgloomade kaswatuse edendamise seitsilt (Tallinn, Jaani tän. nr. 6) suusõnal ehk kirjateel.

Iga 3 kana kohta tuleks 1 pesa, seega iga 50 kana kohta kuni 15 pesa. Pesad tuleks maast paar jalga kõrgemale, üksteisele ritta seina äärde asetada. Pimedam koht on selleks sündsam. Ruumi kookuhoidmise mõttes võib neid ka kahe või isegi kolmekordselt teha.

§ 39. Lõpuks tahaks ka karistusepuuriga tutwustada. Need oleks kandilistest pulkadest neljakandilised kastid, kuhu mitte soovitawal haudumise ajal haudumisehimulisi kanu paigutada. Nende kastide lae, põranda ja külgede pulkade wahelt puhub tuul läbi, mis haudumise palawiku mõne päewaga kanalt ära wõtab, kui teda sinna paigutada. Wanad abinõud, nagu kana wette kastmine, pekmine ja m. j. on ilma mõjuta ja terwisliiselt hädaohtlikud, sellepärast muretsegu äriline kanakaswatus omale pulkadest puurid, millel mõju ja wäärtus on. Puuri võib kanaga puuokja külge riputada, et õhk igast küljest hästi ligi pääseks ja mõne päewaga soovitud tagajärgi kätte saaks.

VIII.

Rana aed.

§ 40. Ükski loom ei kõlba pidamiseks, kui tema liikumise vabadust ei suudeta piirata. Igale loomale on juba jõutud teha piiratud jooksuruumid ja karjamaad, kuna aga kana veel õue pääl jalaga tõugata on: ei siin ega sääl pole sinu paik. Seda ei tohi aga eeskujulik kanapidaja sallida. Ka kanadele tuleb suweks rohumaad aiaga piirata. Kana aia alla määrataw maapind olgu kuiw. Nii suurust tuleb rehkendada kanakarja suurusega. Liikumise ja rohu saamise wõimalused nõuawad iga kana kohta 2—4 ruutsülda maapinda. Seega siis 100-päälise kanakarjale 200—400 ruutsülda karjamaapinda. Karjamaa asupaiga walitu juures tuleks silmaspidada, et põhjatuulte kaitseks kaswawaid puid oleks. Nende puudusel tuleks elawa aia istutamisega kohe algust teha. Väljawalitud maa-ala tuleks nüüd pinnalaudadest wõi teiwastest 6—8 jala kõrguse aiaga piirata. Seestpoolt tuleks ka waheaiaga poolitada, et iga 50 kana kohta eraldi ruum oleks. Wäga soowitaw oleks, kui kana aeda wiljapuid ja marjapõõsaid istutakse, sest need sigitawad putukaid, mis kanadele lihatoiduks kõlbawad, ja oleksiwad ka warjuks päikesepistete wastu. Kui maa iseenesest halba rohku kaswatab, siis tuleks hoolt kanda kultuura rohuseemne külamise eest, mis otstarbekohase roheline toidu kaswamist wõimaldaks. Ka tuleks pijut musta pinda walmistada soperdamiseks ja ussikeste kaswatamiseks. Sellesse aeda oleks ka soowitaw pääle talwekorterit weel kerge suwimajakene ehitada, mis suuruse poolest magamise ruumile wastaks ja kuhu ka munemise pesad

wõiks paigutada. Seega wõiksime talweiseid eluruumi suwe jooksul puhastada ja talweks puhtaks hoida. On see maaala kanade pidamiseks renditud ehk ka ainukene omadus, siis peawad kanad sellega leppima. Talupidajatel on aga wõimalus, et sügisel pääle wiljatoristamist oma kanu ka põldudele wiia, mis liikuwate (rataste pääl) kana majade abil õige hõlbus on. Seega ei läheks peremehel wähemgi mahalangenud wiljaterakene kaduma, ja ei ole waja sel ajal kanu käest toita.

IX.

Kanade toitmine.

§ 41. Kanade otstarbekohane toitmine nõuab kaswatajalt palju teadmist, oskust ja täpsust. Puuduliku toitmise juures ei maksa kanadelt tulu loota. Liiga rikkalik toitmine ajab aga kanad raswa ja saagist ei wõi jällegi juttu olla. Selleks tuleb parajusest hoolega kinni hoida, mida korralikuks wõi otstarbekohaseks toitmiseks nimetame. Ei saa meie siinkohal täpsust pidada mitte ainult käest toimisega, waid peame arwesse wõtma ka need toidud, mida kana ise wabalt loodusest leiab. Nastaaegade juures tuleb silmaspidada, misjulgusel määral tarwitab tema käesttoimist. Nagu kõik loomad, wõib ka kana ennast wabas looduses, soojal ajal toita. Kaswataja peab aga siin teadma, kuiwõrd see tema nõuetele wastab. Tuleb toitmist käestandmisega täiendada, kui iseotsitaw puudulik on. Samuti ei wõi ka unustada toitmise juures kana saagianni rohkest, mis toidunormidega alataja ühes sähis peab liikuma.

§ 42. Kanakaswatus on wabrik, kus toiduained ümbertöötakse munadeks. Kana ise on kui aparaad, mis ümbertöötamiseks määratud materjaalid wastu wõtab ja walmis saadused oma peremehele tagasi annab. Kanakaswatajat tuleb aga mõista wabriku juhatajana, kes kõik tarwisminewad materjaalid osawate retseptide järele ümbertöötamiseks kanadele kätte annab. Retseptide tähtsust tuleks siin toitmiise mitmekesiduse ja ainete kaalu arwude all mõista. Siisult tuleks neid toidureseptiisi kolme liiki jaotada. 1) Pehme toit pudru näol, mis oma koosseisu poolest kõige mitmekesisem ja kergesti seediw, 2) kuiw toit terade näol, lihtne koosseisu poolest ja kauem seediw ja 3) haljas toit rohu ning juurwilja näol, kui terwisline, seedimist korraldaw. Raskuse järele tuleks neid nii wõtta, et pehme toit $\frac{3}{5}$ ja kõwa toit $\frac{2}{5}$ osa päewas antawatest toiduainete raskusest wäljateeks. Haljastoitu aga $\frac{3}{4}$ toiduainete kogusumma raskuses, s. o. kui pehme toiduainete raskus oleks 70 grammi, terade raskus 50 gr., siis kogusumma raskus 120 grammi, mille wastu 90 gr. haljastoitu tuleb.

§ 43. Misjuguseid tähtsamaid toitwaid olluseid ja misjugusel määral tarwitab kana neid oma eluülewahpidamiseks, keha uuendamiseks ja munade walmistamiseks, siis püüame seda lühidalt näidata.

1) **Munawalge** on tähtsamatest toitwatest ollustest, mida kana oma kaswamiseks ja eluülewahpidamiseks rohkesti tarwitab. Munawalget leidub lihatoitudes kõige rohkem, terawiljades — keskmiselt, haljastoidus aga õige wähe.

2) **Rasw** on samuti väga tähtis toitew ollus, mis kana organismile soojust annab. Teda leidub rohkesti lina- ja kanepiseemnetes, kalajahus ja kondi- tangudes; keskmiselt — terawiljades, kuid haljastoidus õige pisut.

3) **Tärklis** (süsiweed), mis samuti jõu ja soo- juse andmiseks tarwis läheb, kuid raswa mõjust on ta ligemale kaks ja pool korda nõrgem.

Piltlikult võiks nende tarwidust sarnaselt kuju- tada: Keskmise raskusega (4—5 naela) kana tarwi- tab päewa jooksul eluülespidamiseks ja munade wal- mistamiseks:

	Muna- walget	Raswa ja tärgliit
1) Mitte muneja (puhkamise ajal).	5 gr.	40 gr.
2) Iga kahe päewa tagant muneja	7,5 „	46 „
3) Iga päewa tagant muneja . .	10 „	50 „
4) Iga päew (wähese puhkusega) muneja	13 „	58 „

Need on ligikaudsed arwud, mida muna suuruse ja kana enese raskuse järele vähendada ehk juuren- dada tuleb.

Sellest näeme, kui väga tarwilik on toitude mitme- kesidust ja nende hulka silmaspidada. Ei ole ka raske ettekujutada nüüd puudusi, mis ettetulewad ühekülgse toitmise juures, nagu senine, ainult odradega toitmise wiis annab. Toitude walmistamise juures peab teadma, kui palju iga toiduaine äraseediwaid toitwaid olluseid eneses sisaldab. Selleks märgime tabelisse ainete nimetused ja nendes olewate seediwate olluste raskuse grammides wõi proffendis.

Toiduainete nimetus.		100 naela ehk grammi kohta seediwat		
		Munawalget	Raswa	Tärkliff
I.	1) Keedetud liha	65	3,0	—
	2) Liha jahu	65,7	2,7	0,3
	3) Kala jahu	44,1	10,3	—
	4) Rondi helbed.	18,1	19,5	—
II.	5) Nisu	12,0	1,6	64,3
	6) Kaer	8,3	4,0	47,3
	7) Oder	6,3	1,0	64,6
	8) Ernes	20,1	1,4	53,0
	9) Uba.	22,1	1,1	47,5
	10) Linaseemned	20,1	35,2	18,9
	11) Linaseemne koogid	24,0	8,5	27,0
	12) Nisu kllid	10,6	2,4	44,4
	13) Soija tangud.	37,0	5,0	11,0
	III.	14) Kartulid	1,6	0,08
15) Kapsas.		2,0	0,5	5,1
16) Looma naerid		0,7	0,08	5,2
17) „ peedid		1,0	—	15,0
18) Ristikhein		8,1	1,4	33,0
19) Nõges		12,8	4,9	36,0
IV.	20) Piim (rõõst)	3,2	3,6	5,0
	21) Muna	12,6	12,1	0,6

Need andmed on wäljamaa katsete järele saadud. Et meil meie oludekohaselt omad koosseisu andmed puuduwad, siis tuleb wäljamaa andmeid ligikaudselt pidada, kui ained parema wäärtusega on. Mäma wäärtusega aineid tuleb aga vähemate arwudega wõtta.

§ 44. Toidunormide juures tuleb ka seda silmaspidada, et munawalge, raswa ja tärklise arwude wah-

ford õieti wälja tuleks. Seda tuleb järgmiselt wälja-
arwata. Kui on munawalget 13 grammi, sellewastu
aga raswa 4 gr. ja tärklis 42,4 gr., siis arwame
raswa tärklise pääle ümber. 1 gramm raswa on see-
sama, mis 2,4 gr. tärklis. Seega siis $4 \times 2,4 = 9,6$ gr.
tärklis ja sellele arwame juurde weel 42,4 grammi
tärklis, saame 13 gr. munawalge kohta ($9,6 + 42,4$)
52 grammi tärklis. Wahekorra leiame siis, kui jagame
tärklise arwu munawalge arwu pääle — $52 : 13 = 4$.
Arw — 4 näitab siis, et tärklis on wõetud 4 korda
rohkem kui munawalget ja seda wahekorra kirjutasje =
 $1 : 4$ — mis tähendab, et 1 grammi munawalge kohta
on wõetud 4 grammi tärklis (rasw juurearwatud).
See on keskmine waheford, mis pisut wähenemada ja
suurendada lubab.

§ 45. Kui keeruliselt tuleks siis kanadele toitu
walmistada, siis püüan siin mõned toidunormid awal-
dada, mille järele kanu hää eduga toita wõib, kui ise
weel pole jõudnud paremaid normisi wälja arwata.

Keskmise raswusega (4—5 naela) 100 kanale
1 päewa kohta.

I. Puhkajatele (mittemunejatele elatis- minimum):

a) 1) Keedetud kartulid	2000 gr.	(5	nl.)
2) Ristikheina hekslid	1400 "	(3 ^{1/2}	")
3) Liha jahu	600 "	(1 ^{1/2}	")
4) Odrajahu	1200 "	(3	")
5) Riisu kliid	800 "	(2	")

See segu tuleks wee ehk
kooritud piima pääl sahe-
daks pudruks teha ja sellelt
jätkub 2 korda ette anda.

Teradeks — nišu 2400 gr. (6 naela) ja kaeralinnaseid 1600 gr. (4 naela).

£ h £

b) 1) Liha jahu . . .	600 gr. (1 ^{1/2} nl.)	} Niisama segada pehmeks toiduks.
2) Keedetud kartulid . . .	1200 „ (3 „)	
3) Ristikheina hekslid . . .	1400 „ (3 ^{1/2} „)	
4) Nišu kliid . . .	800 „ (2 „)	
5) Soija tangu . . .	1200 „ (3 „)	

Teradeks — otre 2400 gr. (6 naela) ja kaeralinnaseid 2000 gr. (5 naela).

Edasi vaatame nüüd neid normisi, mida munejate kanade tarwis — 100 kanale 1 päewa kohta — võiks olla.

II. Eluülespidamiseks ja munade walmistamiseks:

a) 1) Keed. looma peetisi . . .	6000 gr. (15 nl.)	} Peh- meks toi- duks.
2) Liha jahu . . .	1000 „ (2 ^{1/2} „)	
3) Ristikheina hekslid . . .	2000 „ (5 „)	
4) Nišu kliid . . .	2000 „ (5 „)	

Teradeks — kaeralinnaseid 2500 gr. (6^{1/4} nl.) ja otre 2500 gr. (6^{1/4} naela).

£ h £

b) 1) Keedet. kartulid . . .	5000 gr. (12 ^{1/2} nl.)	} Peh- meks toi- duks.
2) Liha jahu . . .	1500 „ (3 ^{3/4} „)	
3) Ristikheina hekslid . . .	2000 „ (5 „)	
4) Segawilja jahu . . .	2000 „ (5 „)	

Teradeks — kuiwatud kaeralinnaseid 5000 gr. (12^{1/2} naela).

III. 100 hää muneja kanale ja sugukanadele sugumunade wõtmise hooajal — 1 päewas:

1) Liha jahu	1400 gr. (3 ¹ / ₂ nl.)	} Peh- meks toi- duks.
2) Ristikheina hekslid	1200 „ (3 „)	
3) Keedetud kartulid	800 „ (2 „)	
4) Jahwat. linaseemne kookiisi	400 „ (1 „)	
5) Riisu kliisi	800 „ (2 „)	
6) Odra jahu	1600 „ (4 „)	
7) Soija tangu	2400 „ (6 „)	

Teradeks — kaeralinnaseid 2400 gr. (6 naela)
ja otre 2400 gr. (6 naela).

Kui oleks tähendatud retseptide järele 10 kana tarwis toitu walmistada, siis peab ainete raskust 10 korda vähendama, kuna aga 1 kana kohta 100 korda vähendama peab.

Pääle tähendatud toidunormide tuleb kanadele talwel weel haljastoitu anda. Selleks kõlbawad loomapeedid ehk hädakorral naerid toorelt — 100 kana kohta päewas 10.000 grammi (25 naela). Ka kapsapääd on selleks soowitawad, mida nõõriotsja wõiks rippuma panna, et nokkimine neid wäsitaks, mis talwiises elus wäga lähtis.

Riisuguse toitmise wiisi juures lähets 1 kana päewane toit umbes 1¹/₂ marka maksma. Urwate aga wälja talwine muna hind ja siis ei tohiks toidu hind meid mitte hirmutada.

§ 46. Toitude etteandmist tuleks järgmiselt toimetada. Hommikul kella 5—6 wahel talwel (tule walgusel) tuleks poolosa pehmest toidust puhtadesse söögi-

künadesse panna, mida nad tunni aja jooksul ära sööwad. Kella 11 ajal tuleb esimene poolosa teri etteanda ja kella 3 ajal teine poolosa. Terad peab põranda pääle puhta põhkude sisse laiali wiskama, kust nad neid „pale higi sees“ üles otšiwad. (Töö ei laſe kanu laisaks ega raswa minna.) Öhtul kella 7—8 wahel tuleb ülejäänud pehme toiduosa etteanda, samuti künadesse. Pehmed toiduained tulewad kuiwalt poolitada ja walmistada ainult 1 sööma tarwis korraga. Pehme toit lähleb seistes ruttu käärima ja rikkiläinud toit on kahjulik. Pääle toidu tuleb ka iga päew puhast joogiwett plekknõudesse panna (100 kana kohta 2 ämbert wett) ja tuleks waadata, et kanad jalgadega wett ära ei mustaks. Ülepäewa seisnud wesi joogiks ei kõlba.

Ka jäme liiw (liiwapugu tarwis) ja lubjakrohwi (kondikawa kaswamiseks ja munakoore walmistamiseks) peab kastikeste seest iga päew kanadele saadawal olema. Lubjaainete saamiseks on ka wäga kasulik peeneks tõugatud munaoori ja wosworhapu lupja (Calcium phosphoricum) — kondijahu — pehme toidu hulka segada.

Kuid seedimise korrashoidmiseks tuleks soowitada, et pehme toidu hulka ka peen. tõugatud kasepuu sütt lijatakse ja keha nõudmiste tarwis piſut soola.

§ 47. Talwise toitmise juures tuleb kõige tõsisemalt peatada. Sel ajal on kanad laudas finni ja kõik toit tuleb käest anda. Selleks ei tohi siis milgil tingimisel tähendatud toidunormide juures kõrwalekaldumisi lubada. Sel ajal on ka munad kõige kallimad, mis küllalt korraliku toitmisele peaks hoogu andma.

§ 48. Kewadise toitmise juure tuleb wähehaawal läheneda. Kui juba soojade ilmadega kanu wõib wälja lasta, siis hakkawad nad uudishimuliselt õuest joowimata asju süüa. Seda aga on kerge kõrvaldada, kui meie enne wäljalaskmist neid hästi täis süüdamme. Peab aga tähendama, et wäljalaskmise ajal kuiwa terawiljaga enne süüta tuleks, mis kaitseks kõhulahtimise eest, kui wäga ahnelt noori rohutaimi wäljast hakkawad süüa. Nõnda siis tuleks hommikul kuiwa teradega toita, päewal pehme toiduga ja õhtul jällegi teri.

§ 49. Suwine toitmine ja selle rohkus oleneb kana wabadusest. Kui on kanadel piiramata jooksuruum, kust nad lihatoidust ja muud sarnast loodusest leiawad, siis tuleks hommikul ja õhtul ainult terawiljaga neid süüta.

On aga kanad aias kinni, kus wabalt toitmine puudulik ehk täitsa wõimata (pääle haljastoidu — rohu), siis tuleks ka suwel kanu talwiste toidunormide järele käest süüta, ainult haljastoitu ära jättes.

§ 50. Sügise toitmisega tuleks sedasama teada, et piiratud jooksuruumis kanu käest korralikult toita. Talupidajatel on aga wõimalus oma kanu liikuwate kanamajade abil koristatud wiljapõldudele wadada. Sääal toidawad nemad endid ise ja käest andmist ei nõua. (Ennem tuleb aga kanu aedades harjutada liikuwas majas magamas ja munemas käima, et nad seda harjuks kui kodu tundma. On selleks harjutud, siis wõib igal hommikul inimese ehk hobuse jõul majad

kanadega põldudele wedada ja õhtul aedadesse tagasi. Viikwatest majadest ei lähe siis kanad mitte enam kaugele ja nende kadumist ei ole karta.)

Sügisese toitmise juures ei wõi ka seda ära unustada, et sulimise ajal kana samuti korralikku ülespidamist nõuab. Uute sulgede kaswatamine nõuab palju jõudu ja mida paremine sel ajal neid toita, seda kiiremine algawad nemad uut munemise aastat. Hiljem tuleb neid juba harjutada laudas hommikutel ja õhtutel tulewalgel sööma, et talwisele elule ettewalmistada. Järsk lauta panemine ja talwise toitmise juure üleminek mõjub halwalt munemise pääle.

§ 51. Lõpuks oleks ka toiduainete tagawara kohta mõndagi tähendada. Talupidajal, kes suurema ja tähtsama osa toiduainetest omast käest saab, tuleks siiski rehkendada, kui palju wilja ja muid aineid kanade tarwis peab aastaks alalhoidma. Sedaenam tuleb aga tagawarade kogumisega tegemist teha iseseiswal kanakaswatajal, kellel põllud puuduwad. Ei ole sugugi üleharune, kui siin aastast toitute hulka ära määrame, sest ostja peab neid parajal ja odawal ajal muretsema, et kallil ajal mitte kahetordset hinda maksta. Sügisese ja kewadise wilja hindadel on suur wahje. Ja see wahjesumma ei ole peremehe taskule mitte koormaw. Niisugused ained, mille hinnad alataja pea ühtlased on, wõiksiwad tarwiduse järele muretsetud olla. Kuid wili, liha, ristihhein, juurwili (kui seda ise kaswatada ei saa) — need peawad odawal ajal sisseostetud saama. Waatame tabelis, kui palju näiteks 100 kana kohta igat ainet muretsema tuleb.

Järjekorra № №	N i n e n i m e t u s.	100 kana kohta aastas.		100 kana kohta talweks.	
		Puuda.	Naela.	Puuda.	Naela.
1.	Terawilja (niju, kaer, oder). . . . . 50 gr. × 100 × 365	114	—	60	—
2.	Jahu (segawilja, nisukliid ja m.) 20 gr. × 100 × 365	45	—	25	—
3.	Liha . . . . . 10 gr. × 100 × 365	22	20	12	—
4.	Kartulid . . . . . 50 gr. × 100 × 365	114	—	60	—
5.	Ristikheina . . . . . 15 gr. × 100 × 365	34	—	17	—
6.	Naerid, peetisi, kapsaid (kõfku) . 100 gr. × 100 × 365	228	—	114	—

Need oleks tähtsamad ained, mida 100 kana kaswatajal tuleks odawal ajal sisse osta. Pääle selle tuleks ka poegade tarwis terawili walmis osta. Kuffedega ühes 100 pojale kulub suwe jooksul 50 puuda wilja ära, ilma kuffedeta (kui need warakult ära müüdüd) jatkuks 50 kaswawale noorele kanale 25 puudast wiljast küllalt, mida terade, tangude ja jahude näol tarwitada tuleb.

X.

Munemine.

§ 52. Mida rohkem kanad munewad, seda suurem on kaswataja tulu. Loomulikult, siis ei wõi meie oma kanatarja hulgas niisuguseid eksemplaariisi jallida, mis oma ülespidamise kulust ära ei tasu. Ärilises kanakaswatuses peab iga kana, pääle oma ülespidamise tasumist, peremehele weel kasu andma. Kasu saame aga siis, kui kõik kanad meile rahuldawat muna saaki annawad. 80 muna munejat (aastas) kana tasuwad hädawaewalt oma ülespidamise kulud. Et aga hääd tulu saada, siis peame ainult niisuguseid kanu pidama, kelle munade arw wiimase wastu kahetordne oleks. Seda ei ole sugugi raske kätte saada osawa ja torraliku kaswatamise juures. Ärilises kanakaswatuses tuleks ruumi anda ainult niisugustele kanadele, kes esimesel munemise aastal vähemalt 150 muna munewad. Kuidas seda kätte saada, waatame edasi.

§ 53. Juba 4—5 kuu wanustest, enne kui neid wanade kanade eluruumi wiime, tuleks sellega pääle hafata. Wõtame kõik üksikawal kätte ja uurime wäliste tundemärkide järele nende häid omadusi. Kui tagumise rinnaluu otsa ja ülemiste puusaluude wahet on vähemalt 4 sõrme laiuselt ja pahema ning parema puusaluu wahet vähemalt 2 sõrme laiuselt, ja sääl juures hästi õhufese (terawa ääre ja tagumise otsaga) rinnaluuga, siis on loota, et munemiseks kõlbab. Pääle selle tuleb waadata, et nad hästi terwed, elawa ise-loomuga ja paraja raskusega (suurusega wõrreldes) on. Kõik niisugused noored kanad tulewad munemiseks päris eluruumidesse paigutada. Need kanad, kelle luude wahed neid mõõtusi wälja ei anna ja kelle terwis wilets ehk kahtlustärataw, tuleb turule saatä, et temast tema ülespidamise kulused tagasi saada. (On aga rinnaluu tagapoolne ots pakts ja liiwapugu ülesleidmata, siis on need raswas kana tundemärgid.)

§ 54. Wäljawalitud hääde tundemärkidega kanadele tuleks nüüd jalarõngad jalga panna, mille pääl number on, kust iga kana üksikult numbri järele wõime ära tunda. Et numbrite järele ka kanade wanadust wõiks tunda, siis paneme esimesel aastal noortele rõngad pahemasse jalga, teisel aastal paremasse jalga ja kolmandamal aastal rõngad paremasse ja pahemasse pael. Wäga hää on ka, kui iga aastastele ijewärwilised rõngad oleks. Munemiseks peawad aga kontroll-pesad olema ja seinte pääl iga kuu uued munemise tabelid, kuhu kuupäewad ja iga kana number oleks märgitud. Pääle äramunemist saame kana kontroll-pesast kätte, waatame tema numbert jala rõngalt ja

teeme tabelile tema numbri ja wastawa kuupäewa kohta number ühe taolise kriipsu, mis muna tähendab.

Järgmisel sügisel, kui juba kõik sulile jäänud, tulewad terve aasta tabelid wälja wõtta ja iga kana aastane munasaak kokkuarwata. Kanad, kelle munade arw nüüd alla 150 on, tulewad ära müüa. 150 ja rohkem muna munejaid tuleks teise aasta munejate ruumi paigutada ja nende asemele noori asetada. Nõnda tuleks iga aasta järjekindlalt talitada.

§ 55. Munadele tuleb aga nüüd turg otsida, kust kõige kõrgemat hinda saaks. Kanakaswatuse edenemisega ei jõua meie siseturud kõiki kodumaa saadusi ära tarwitada. Et aga Inglis turgudel munadest põud on, siis peab sellega õige kiirelt ühendust looma. Igal üksikul kaswatajal ei õnnesta aga see mitte, waid selleks peab kohtade pääl ühinema, et suuremaid hulki mune koguda, mis wedamise kulud ära tasub. Seni on seda toimetanud „Estonia“ ja weel mõni äriline selts, kuid tulewikus tuleks seda muna müügi ühijuste kaudu teha, mis suguste keskjelts „Muna“ juba päälinnas ellu tõusis ja osatondi ootab. Kui see alguses paistab tülikas olema, siis wõiks ka asjaarenemise ajal seda piimatalituste kaudu toimetada.

Lõpuks oleks aga öelda, et wäliturud ainult hääd ja wärsket kaupa nõuawad. Selleks kõlbawad munad 50 ja rohkema raskusega ning wäikeste õhuruumiga, mis wärskuse tundemärgiks on. Soojas ja wäga kuiwas hoiuruumis aurab munast palju niiskust wälja, mille põhjal õhuruum suureks muutub.

Malhoidmise ruum olgu jahe ja puhta õhuline. Soojemal ajal, kui kohased hoiuruumid puuduvad, ei tohiks üle nädala väljamaale saatmiseks mune kodus pidada. Müügi munad peavad sigitamata olema (kui ei ole tarwis munejate kanade hulgas pidada), mis rikkimise eest paremini kaitsleb.

XI.

Kanahaigused ja nende arstimine.

§ 56. Kanade juures on haigused samajugused soowimata külalised, nagu inimeste kui ka muu loomade juures. Sagedamini aga tulewad haiguste juhtumised tülitama kanakarja sääl, kus nende elutingimiste eest wähe hoolt kantakse. Korraliku hoolitsemise ja pidamise juures tuleb haigusi harwa ette. Terwis on ülem asi iga elawa olewuse juures ja kasutoowate loomade juures on see wäga suure tähtsusega. Põdeja wõitleb elu ja surma wahel ja tulust ei wõi niisugusel korral juttugi olla.

Selleks peab tulukanadeks juba alguses ainult terwed wälja walima, mis oleks terwishoiu mõttes esimene ja suurem samm. Kaswatuse juures oleks weel tähtsamateks haiguste eest hoidmise abinõudeks, 1) piinlik puhtus eluruumides (mis keelab haiguste idude pesitamist), 2) korralik toitmine (puhtuse, wärskeuse, temperatuuri, rohkeuse, mitmekesiduse ja m. mõttes), 3) muude elunõudmiste otstarbekohane rahuldamine ja

4) kaswataja enese kaastundlik iseloom (ümberkäimise mõttes).

§ 57. Halwad kombat, nagu muna söömine, sülenokkimine ja m. ei tule mitte haiguste hulka arvata, waid need tulewad puudulikust kaswatusest.

1) **Muna sööma** harjuwad kanad siis, kui pesad väga walges kohas, kus munad väga silma paistawad. Juhtub mõni munadest katti minema ja kes selle siju korra maitseb, sel on munasööma amet selge. Talwel õpiwad kanad mune sööma lubjaainete puuduse all kannatades. Selle pahe kõrwaldamiseks tuleks pesad pimedamasse kohta paigutada, munad tihem pesadest ära korjata (kontroll-pesade juures tuleb iga muna koha ära wõtta) ja, kui see lubjaolluste puudusel õpitud, siis kanadele sööta kondijahu (pehme toidu sees) ning nokkimiseks olgu lubja krohw saadawal.

2) **Sule nokkimist** õpetab kanadele kitsas eluruum, puudulik toitmine ja halb joogiwesi. Selle moe äraaotamiseks tuleks eestkätt suurem eluruum neile muretseada, kus nad wabalt liikuda saaks. Toitmise juures tuleks neile toorest liha suuremal määral anda ja võimalikult wärsket joogiwett alati uuendada. Kui mõni üksik selle all kannatab, siis tuleks teda eraruumi paigutada ja tähendatud wiisil rahuldada.

§ 58. **Pihksamad haigused.** 1) **Harja- ja warwaste ärakülmetamist** tuleb talwisel ajal tihti ette, kui kanu külma ilmaga wälja lastakse jalutama. Arstimiseks tuleks alguses haigeid kohti lumega õõruda ja pärast need samad kohad boorwaselliiniga sisse määrada. Suuresti wigastatud ja

mädanema läinud osad tuleb ära lõigata ja haawu määrida kseroform (xeroform) salwiga.

2) **Nohu** (ninast limajooks, mis hingamist takistab) tekib külmetamisest ja läbitõmbawast tuulest. Arstimiseks tuleb kanale soe ja kuu ruum anda. Mõne päewa jooksul kaob haigus iseenesest. Seda haigust juhtub enamalt jaolt soojalt maalt toodud tõukanade juures.

3) **Rõhu lahtiolek** tekib külmetamisest, külma wee joomisest ja rikkiläinud toidu söömisest. Samuti tuleb ka seda haigust liiga tugewa ja järsku waheldawa toitmise juures. Pitaldase haiguse tagajärjel võib kana ära lõppeda. Arstimiseks tuleb mustatud juled äralõigata, kaks korda päewas (poolkeedetud) riisi sööta ja joogiks riisi-keedu wett anda. Raskemal juhtumisel saia ehk leiwa tükkese peale 5 tilka opiumi tinktuuri tilgutada ja seda haigele allaneelamiseks suhu pista.

4) **Pehme pugu.** (Haige seisab norus, pugu ülespaisunud ja käega katsuda, nagu oleks õhuga või wedelikuga täidetud) — sünnitajaks on rikkiläinud toitute ja mürgiliste ainete söömine ning külma wee joomine. Haigus on hädasohtlik, kui õigel ajal abi ei anta. Haige kana tuleb kättele wõtta, pää allapoole panna ja pugust suu kaudu gaasid ning wedelik ettevaatlikult wäljahõõruda. Pääle selle anda natukene söögi soodat puhta weega sisse ja üks päew söötmata pidada rahulikus kinnises ruumis. Teine päew võib juba tergest seediwat toitu anda.

5) **Rõwa pugu** tekib jämedate asjade ja litaldajest kuiwa terawilja sisse söömiseft, mis toidu edasi pääsemist takistab. Arstimiseks tuleb pugu kohalt sulgi ära kittuda, pugu tollipikkuse haawaga lahti lõigata ja tühjaks teha. Pääle tühjendamist peab pugu 3-protsendilise boorweega ära pesema ja eesvalt pugu-haaw, siis wälise naha haaw (lahus) finni õmmeldama. Õmblemiseks olgu hästi terawa otsaga puhast nõel ja siidiniit. Mõlemaid tuleb enne 2-protsendilise karbooli wee sisse kasta. Pääle lõikust tuleb haiget 1 päew finniselt hoida ja mitte sööta. Teisel päewal võib juba terget toitu anda ja 5—6 päewa pärast on terwis käes. Harwa õnnestab ka pugu tühjendada õõrumise (masseerimise) läbi.

6) **Munatoru põletik** tekib enamalt jaolt suurte- ja nahkmunade munemisest. Kana hädaldab munemise juures ja munad on ebakujulised. Arstimiseks tuleb munatoru sisse 2 prots. sooja boorhappewett gummiballoni abil pritsida. Haiget tuleks kehawemalt toita, et suurt munemist ära hoida.

7) **Munatoru wäljalangemise** juures tuleks puhta sõrmede abil munatoru tagasi rõhuda. Juhtub aga seda ühe kana juures wäga tihti ette tullema, siis oleks parem kui teda ära tappa.

8) **Salgade jooksjahaigus** (Rheumatismus) tekib niiskuseft ja külmaft. Arstimiseks tuleb haigele 5 prots. salitsiil naatrium sulatist sisse anda ning kuiw ja soe ruum muretseda.

§ 59. **Rülgehakkawad haigused** on enamwähem kardetawamad ja nende arstimiseega tuleb tõsiselt pääle hakata.

1) **Subjafärna haigust** tuleb kanade juures ette koristamata ruumides elamisest, kus pisielukatel hää pesitseda. Kana jalgu katab kõrge soomuse kord, mis piina teeb ja käimist takistab. Arstimiseks tulewad haiged kohad roheline seebiga sisse määrida, mis korba pehmeks muudab. Mõne päewa pärast tuleks soomused puupilpaga maha kraapida ja jalgu petrooleumi sisse kasta pisielukate surmamiseks. Ka kreoliini seguga on soovitatav jalgu kasta.

2) **Harja hallitus** on alguses väheste plekside näol kõrwade ja harja pääl. Ajajooksul muutuwad need kõrgemaks ja kujutawad seenekeste kobaraid. Arstimisega tuleks warakult pääle hakata, kui plekid juba nähtawale tulewad. Wäga mõjuwalt wõib haigeid kohti halli elawahõbeda salwiga üle määrida 1 kord päewas. Pääle neljat määrimist tuleks roheline seebiga paar korda määrida, et korba kord pehmeks muutuks ja sooja weega pesemisega ära tuleb. Pääle pesemist tuleks weel kord elawahõbeda salwiga haiged kohad üle määrida ja pääle jätta.

3) **Difterit** on raskem haigus, mis juba ohwreid nõuab. Haiguse ajal lõpeb kanal jõud. Söögiisu puudub ja wäljaheited muutuwad wedelaks. Nina sõõrmetest ja suust tilgub wälja fleepiwat lima, mis hingamist takistab. Suu sissepoole ilanaha ja keele külge kogub kollakas korba kord, mille all pisielukad pesitsewad. Silmade ümbrused paistetawad üles ja suulae külge ilmuwad juba alguses walkjad wistrikud. Arstimiseks tuleks kohe haige terwetest eraldada, et haigus laiemalt maad ei wõtaks. Haige ruum olgu

kuiw ja soe. Suu sisemine ilanahk ja keel tuleb pilpa abil korbast puhastada ja joodi tinktuuri ning glytseriini seguga (90% glytseriini ja 10% joodi tinkt.) üle määrida — iga päew üks kord. Ninaõõrmed, noff ja silmad peab fleepiwast limast ära puhastama ja $\frac{1}{2}$ protsendilise protargooli sulatiseega üle pesema. Ülespaistetanud kohad filmade ümbert tulewad terawana otsaga lahti lõigata, kogunud mäda wälja pigistada ja sisemist haawa kseroform tamponiga (puhas marli tükkene kseroform pulbri sisse kasta) täita, mida iga päew uuendada. Kõik wälja wõetud mustus, mis haiguse sünnitajaid piisielukaid wõib eneses sisaldada, peab ära häwitama, et haiguse laialilagunemist ära hoida. Pääle selle tuleb kana üleni pesta 3-protsendilise kreoliini weega. Et haige toitu wõtmaist tõrgub, siis tuleb teda wägise toita, et nälja kannatamine teda ei nõrgendaks. Hoolja arstimise juures paraneb terwis ühe nädala jooksul.

4) **Tiisifus** (Tuberculosis) on üks kardetawamatest külgehaikaw kanade haigus. Suuremalt jaolt on haiguse idud maksja küljes pesitsemas, teda täielikult wigastades. Haigus wõib ka pärandaw olla juba noores eas, kui wanemad selle all on kannatanud. Wäliste tundemärkide järele on seda haigust raske ära tunda. Muutub aga haigus tugewamaks, siis on juba märgata söögitsu puudust, alalist seedimise riket, kurba meeleolu, kahwatust ja munemise ära jäämist. Keha suuruse järele on raskus wõrdlemisi wäikene, nagu oleks seeist sulgedega täidetud. Pitaldase põdemise järele järgneb surm.

Arstimine on siin pea wõimata, sest sisetiste elundite uuetsloomine on raske ülesanne. Nii- sugused haiged, isegi kahtlased, tuleks kohe ära tappa ja liha ära häwitada.

§ 60. **Desinfektsioon.** Külgehaikawate haiguste wastu wõitlemise mõjuwam abinõu on desin- fekttsioon. Juba iseenesest, kui haigustest aimugi pole, tulewad kanade eluruumid vähemalt 2 korda aastas põhjalikult desinfitseerida. Ka iga haikawa haiguse juhtumisel tuleb seda korrata, et haiguse edenemist terwete juures ära hoida.

Desinfitseerimise alla kuuluwad kõik ruumide osad (põrand, lagi, seinad) ja tarberiistad (õrred, söögi- ja jooginõud ning muud asjad). Desinfitsee- rimise tarwis peaks saama muretsetud käsiprits, mis pumbaga töötab.

Desinfitseerimise tähtsus seisab selles, et kange wedelikuga ruumides asuwaid haiguse tekitajaid piis- elukaid surmata ja nende idusi põhjalikult ära häwitada.

Selleks tuleb tarwitada 1) $\frac{1}{10}$ protsendilist subli- maadi sulatist, ehk 2) 3—5 protsendilist karbooli, kreoliini wõi liisooli wett, millega ülewaltähendatud kohad hästi üle pritsida. Pääle selle on weel tarwilik, et lagi, seinad, õrred ja pesad saaks tihti lubjapiimaga üle pinseldatud. Selleks tuleb 1 ämbri wee kohta wõtta 3 naela puhast põletatud lupja. Wäga soowitaw on, kui õrred vähemalt 1 kord nädalas saaks petroo- leumi ja kreoliini seguga üle pinseldatud.

§ 61. Lõppude lõpuks tahaks veel korrata, et kanadele saunas käimist võimaldada. Selleks peab eluruumis liiva, tuha ja lubja seguga täidetud kast olema, milles soperdamine kanade ihunaha pääl elutsevaid parasitiisi hävitab. Üksikutel juhtumistel, kus haruldaselt palju kanal neid waenlasi on, kes tema rahu rikub ja piina valmistab, — tuleks sulgedesisse Dalmatšia pulbert riputada, ehk tervelt halli elawahõbeda salwi sõrmega tõmmata. Salwi tarvitamise juures tuleb ettevaatlik olla, et kuld asju kae külge ei jäta, mida elawahõbe ära rikub. Pääle salwi wõidmist käed seebi weega puhtaks pesta.

S i s u.

Lhk.

I. Kanapidamise siht.

§ 1.	Kanapidamise tähtsusest üleüldse . . .	3
§ 2.	Misjuguses sihis tuleks meie maa- rahwal kanapidamisega alustada . . .	4
§ 3.	Misjugusel arwul tuleks meil kanu pidada	4

II. Kuidas kanapidamist alustada.

§ 4.	Kaswataja enese ettevalmistusest . . .	5
§ 5.	Kaswataja majapidamise seisukord . . .	6

III. Misjuguft kana tõugu algajale soo- witada.

§ 6.	Hääddest munakanadest üleüldse. . .	7
§ 7.	Tõukanad	7
§ 8.	Misjuguft tõugu algajale soowitada . . .	8

IV. Sugukanad ja sugufuht.

§ 9.	Sugulindudest üleüldse	9
§ 10.	Sugukana walit	9
§ 11.	Sugukanade eraldamine	10
§ 12.	Sugufuht	10
§ 13.	Sugulinnud algamise aastal	11

V. **Voegade wäljahautamine.**

§ 14.	Palju peame iga aasta wälja hau- tama	12
§ 15.	Doomulik ja kunstlik hautamine . . .	12
§ 16.	Haudujate kanade arw	13
§ 17.	Hautamise aeg	13
§ 18.	Haudumise munad	13
§ 19.	Haudumise ruumid ja pesad	14
§ 20.	Hauduja kana eest hoolitsemine . . .	14

VI. **Voegade kaawatamine.**

§ 21.	Voegade wäljatulemine	15
§ 22.	Voegade ruumid	15
§ 23.	Voegade eest hoolitsemine	16
§ 24.	Voegade toitmine	16

VII. **Rana maja.**

§ 25.	Rana maja tähtsusest	20
§ 26.	„ „ suurusest	20
§ 27.	„ „ ehituse materjaal	21
§ 28.	„ „ walgus	22
§ 29.	„ „ ukšed	22
§ 30.	„ „ õhupuhastus	22
§ 31.	„ „ soojus	23
§ 32.	„ „ tarberiistadest üleüldse	23
§ 33.	Söögi- ja jooginõud	23
§ 34.	Lambid	24
§ 35.	Soojamõõtja	24

§ 36.	Tuhakast	24
§ 37.	Lubja- ja liiwakastid	24
§ 38.	Pejad	24
§ 39.	Karistuse puurid	25

VIII. Kana aed.

§ 40.	Kanaaia tähtsusest ja selle ehitusest	26
-------	---	----

IX. Kanade toitmine.

§ 41.	Toitmise tähtsusest	27
§ 42.	Toitmise iseäraldused	28
§ 43.	Toitwad ollused	28
§ 44.	Toitmise normid	30
§ 45.	Toitude walmistamine	31
§ 46.	Toitude etteandmisest	33
§ 47.	Talwifest toitmisest	34
§ 48.	Kewadifest „	35
§ 49.	Suwifest „	35
§ 50.	Sügijifest „	35
§ 51.	Toiduainete tagawaradest	36

X. Munemine.

§ 52.	Munemisest üleüldse	38
§ 53.	Hääde munejate kanade walid	39
§ 54.	Kuidas kanu tundemärkidega warus- lada ja munemist kontrollleerida	39
§ 55.	Munade müügist	40

XI. Kana haigused ja nende arstimine.

§ 56.	Haigustest üleüldse	41
§ 57.	Halwad kombat	42
§ 58.	Vihksamad haigused	42
§ 59.	Külgehakkavad haigused	44
§ 60.	Desinfektsioon	47
§ 61.	Kana saun	48

A-4735